

Všední den „cizince“: ustavování cizinectví v každodenních interakcích.

Lenka Čapková

**Fakulta sociálních věd
Univerzita Karlova**

Praha

3. ročník Sociologie a Sociální politika

Konzultoval: Mgr. Jakub Grygar, Ph.D.
Práce bude obhajována v 6. semestru studia.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Říčanech dne 20. května 2007

Lenka Čapková

Ze všeho nejvíce děkuji svému konzultantovi, díky němuž se má práce ubírala správným směrem. Dále děkuji všem ostatním, kteří si mou práci pečlivě přečetli a měli k ní konstruktivní připomínky.

Abstrakt

Všední den „cizince“: ustavování cizinectví v každodenních interakcích.

V práci studuji ustavování cizinectví v každodenních interakcích, jak se tato kategorie a její interpretace zainteresovanými aktéry proměňuje, a na základě jakých znaků je cizinectví rozpoznáno a vytvářeno. Vycházím z předpokladu, že naše identita je sociálně konstruována. Není pevně dána, ale neustále se proměňuje v důsledku sociálních interakcí. Práce je založena na polostrukturovaných rozhovorech provedených v rámci etnografického pozorování jednoho cizince a jeho sociálního okolí. Výsledky pozorování jsou podepřeny teorií například A. Schütze a Z. Baumana. Identifikuji dva hlavní typy proměn cizincovy identity. Prvním typem jsou dlouhodobé změny, které probíhají spolu s učením se jazyka, poznávání českých norem a způsobů chování a přizpůsobení se jim, a také změny právního postavení. Sem patří i změna podmíněná změnou klimatu celé české společnosti. Druhým typem jsou změny, které probíhají každý den. V některých situacích se člověk cítí být cizincem více a v jiných méně. Záleží na sociálním prostředí a interakci s ostatními lidmi. Lidé k cizincům zaujmají tři druhy postojů – pozitivní, negativní a ambivaletní. Hlavním indikátorem cizinectví zkoumaného cizince je jeho fyzický vzhled, rozdílný způsob výuky a rozdílné chování.

Abstract

An ordinary day of an “alien”: establishment of alienship in everyday life.

In this paper I am studying how is the alienship established in everyday interactions, how is this category and its interpretation of concerned participants changing, and on which signs is alienship identified and created. My paper is based on a presumption that our identity is socially constructed. It is not fixed but is continually changing as a result of social interactions. This work is based on semi structured interviews within ethnographic survey of one concrete alien and his social surroundings. Conclusions of this survey are supported by the theories of A. Schütz and Z. Bauman. I have identified two main types of changes within the alien's identity. The first type changes are long-term ones such as learning the language, getting to know the Czech norms and culture and adapting to it. This also includes the changes of legal status or the changes of the atmosphere in the whole society. The second type changes are those that proceed everyday. In some situations, one feels to be an alien more than in other situations. It depends on the social surroundings and on interactions with other people. In general, people assume three kinds of attitudes towards alien – positive, negative or ambivalent. The main indicators of alienship of concrete alien from survey are physical appearance, different way of teaching, and his different behavior.

Obsah

Abstrakt	2
Abstract	3
Obsah	4
1. Úvod	6
2. Metodika práce	7
2.1 Cíl práce	7
2.2 Forma práce	7
2.3 Výběr cizince.....	7
2.4 Pořizování a zpracování dat	8
3. Edmond	9
4. Sociální konstrukce identit	10
4.1 Konstrukce cizinectví	10
4.1.1 Konstrukce Edmondova cizinectví.....	10
4.1.1.1 Právní postavení.....	10
4.1.1.2 Znalost prostředí, o kterém učí.....	11
4.1.1.3 Vystupování v mém výzkumu.....	11
4.1.2 My a oni	12
4.2 Sám/a sebou skrze jiné	13
4.2.1 Socializace.....	13
4.2.2 Specifičnosti používaných vzorců.....	14
4.2.3 Teoretická východiska jednotlivých autorů	16
4.3 Shrnutí	17
5. Proměny cizinectví	18
5.1 Proměny Edmondova cizinectví.....	18
5.1.1 Dlouhodobé proměny.....	18
5.1.1.1 Osobní proměny	18
5.1.1.2 Změny v historickém kontextu.....	20
5.1.2 Každodenní proměny	20
5.1.2.1 Být více cizincem	20
5.1.2.2 Být méně cizincem	21
5.2 Shrnutí	21
6. Indikátory cizinectví a vztah k cizincům	23
6.1 Znaky Edmondova cizinectví	23
6.1.1 Fyzický vzhled	23
6.1.2 Rozdílný způsob výuky	24
6.1.3 Rozdílné chování.....	24
6.2 Zaujímání postojů k Edmondovi	24
6.2.1 Negativní postoj	24
6.2.2 Pozitivní postoj.....	26
6.2.3 Ambivalentní postoj	26
6.3 Shrnutí	27
7. Závěr	28
8. Literatura a prameny	30

9. Příloha	31
9.1 Jak vnímá Edmonda jeho okolí?	31
9.1.1 Praxe na vysoké škole	31
9.1.2 Odpolední výuka španělštiny	31
9.1.2.1 Čtyři dívky z prvního kurzu	32
9.1.2.2 Petr	32
9.1.2.3 Pět dívek z druhého kurzu	32
9.1.2.4 Vrátný ve škole.....	33
9.1.3 Fotbal.....	33
9.1.3.1 Fotbalista I.....	33
9.1.3.2 Fotbalista 2.....	33
9.2 Jak vše vnímá Edmond?	34
9.2.1 Rozhovor	34
9.2.2 Poznámky z rozhovorů.....	38
10. Projekt bakalářské práce.....	41

1. Úvod

To, jak vnímáme sami sebe, záleží především na tom, jak nás vnímají při každodenní interakci ostatní lidé, tedy jak se k nám ostatní chovají a jak na nás reagují. Dále to také velmi záleží na tom, jak s námi pracují různé instituce. V tomto ohledu je pak naše osobní identita vždy identitou sociální. Při těchto interakcích se utváří a proměňují jak naše pozice ve společnosti (jednou jsme spíše ženami či muži, jednou zase studenty nebo zaměstnanci), tak se proměňují i tyto kategorie samotné (ženami či muži, studenty či zaměstnanci můžeme být/jsme vždy vícero různými způsoby).

Ve své práci se chci zaměřit na to, jak je během všedního dne vybraného „cizince“ jeho cizinectví ustavováno a reprodukováno. Vycházím z předpokladu, že cizinectví je status, který jedinci připíše společnost na základě toho, že se určitým způsobem liší od zbytku populace. Stejně tak je ale také cizinectví kontextuálně aktivně jednáno a předváděno i jeho samotným nositelem. To, že jsme někde cizincem, si uvědomíme právě podle toho, jak s námi ostatní jednají, a zda nám dávají najevo, že pocházíme odjinud a že do dané společnosti nepatříme nebo se od ní lišíme.

2. Metodika práce

2.1 Cíl práce

Cílem mé bakalářské práce je odpověď na otázky: Jak je sociálně konstruována identita konkrétního cizince a jak se proměňuje? Na základě jakých znaků lidé člověka identifikují jako cizince a jaké postoje k němu v rámci svého chování dále zaujímají?

2.2 Forma práce

Práce vychází z polostrukturovaných rozhovorů, které jsem uskutečnila v rámci etnografického pozorování jednoho cizince a jeho okolí. Hlavní část práce je rozčleněna na čtyři kapitoly. V první části (kapitola 3) krátce představím vybraného cizince, ve druhé části (kapitola 4) popíši, jak je konstruována identita člověka, s čímž souvisí konstrukce cizinectví, ve třetí části (kapitola 5) ukáži, jak se identita mého cizince proměňuje. V poslední části (kapitola 6) se budu zabývat tím, jaké znaky lidé shledávají při určování cizinectví důležitými, a jaké postoje zaujímají k těm, kteří jsou nositeli těchto znaků.

Jako formu výzkumu jsem zvolila případovou studii. Neprováděla jsem kvalitativní rozhovory s vícero cizinci, protože – jak vyplývá z vytčených cílů, nejde mi o to, abych zjistila, co znamená být cizincem v České republice nebo jak se cizinci u nás cítí. Mým záměrem je na konkrétních příkladech ze života jednoho cizince ukázat, jak se jeho cizinectví proměňuje během let strávených v České republice a v každodenních interakcích. A také podle jakých znaků ho lidé v jeho okolí jako cizince identifikují a jak se k němu dále chovají.

V textu používám výrazy studenti, učitelé, Češi, atd., jsou tím ale míněni studenti i studentky, učitelé i učitelky, Češi i Češky.

2.3 Výběr cizince

Od začátku jsem chtěla pracovat s cizincem, který je odlišný svým vzhledem, především barvou pleti. To z toho důvodu, že odlišný fyzický vzhled je v naší společnosti výrazným a významným indikátorem cizinectví. Právě na prvním pohledu záleží, zda někoho budeme pokládat za cizince či nikoliv. Kdybych si vybrala někoho, kdo je svým vzhledem

velmi podobný Čechům, některé zjištěné kategorie by mohly vypadnout a mé pozorování by bylo ochuzeno například o reakce lidí, kteří právě podle vzhledu pokládají jiné lidi za cizince a podle toho se k nim dále chovají.

Podařilo se mi seznámit se s Bolívijským Edmondem, který tyto požadavky splňoval.

2.4 Pořizování a zpracování dat

Původní záměr byl strávit s vybraným cizincem jeden jeho běžný den. Protože však v Edmondově týdenním plánu nebylo možné najít jeden den, v němž by se věnoval většině svých typických aktivit, rozhodla jsem se trávit s ním kratší časové úseky rozložené do několika dnů, v nichž tyto běžné aktivity vykonává.

Data jsem sbírala během Edmondových praktik s vysokoškolskými studenty, dále při fotbalovém zápase a na základní škole, na které vyučuje španělštinu. Celkem jsem se na názor na Edmonda a jeho cizinectví dotázala devatenácti lidí. Z toho bylo pět studentek a dva studenti vysoké školy, devět žákyň a jeden žák základní školy, jeden vrátný a dva fotbalisté. Data tedy pocházejí především z pracovního prostředí, jen fotbalový zápas spadá do volnočasové aktivity.

Pouze jeden rozhovor s Edmondem jsem si nahrála na diktafon. Během dalších rozhovorů s ním a ostatními lidmi jsem si dělala pouze podrobné poznámky na list papíru. Rozhovor a poznámky jsem přepsala. V takto vzniklém textu jsem hledala indikátory cizinectví - různé pojmy a obraty, jimiž jednotliví mluvčí poukazovali na Edmondovo cizinectví. Těmto pojmům/obratům jsem nadřazovala obecnější kategorie v jejichž rámci jsem je analyzovala.

Všechna jména a některé skutečnosti, které by mohly vést k identifikování účastníků výzkumu, jsou v rámci zachování anonymity změněny.

3. Edmond

Na tomto místě bych chtěla stručně představit Edmonda. To bude sloužit jako výchozí bod pro další části práce.

Jak již bylo řečeno výše, Edmond pochází z Bolívie. V České republice žije patnáct let. Původně sem přijel studovat v rámci mezivládního programu, který umožňoval studentům studijní pobyty v jiných zemích, kromě České republiky také např. v USA, Rusku, Maďarsku, Holandsku. Po příjezdu do ČR nejprve absolvoval osmiměsíční kurs češtiny a poté začal studovat na univerzitě s přírodovědným zaměřením. Pobyt si prodloužil až do závěrečných zkoušek. Poté začal na této vysoké škole přednášet a provádět výzkumy. Nedávno zde ukončil postgraduální studium.

Edmond tráví většinu dní v týdnu na vysoké škole, kde přednáší nebo pracuje v laboratoři. Jednou týdně vyučuje odpoledne na základní škole španělštinu. Ve svém volném čase chodí hrát fotbal nebo tancovat do tanečního klubu.

4. Sociální konstrukce identit

V této kapitole ukáži, jak je konstruováno Edmondovo cizinectví během mého výzkumu a zaměřím se na to, jak je Edmondova identita ovlivněna kulturním prostředím z kterého pochází. Vše doložím na příkladech autorů, kteří se touto problematikou zabývají, i když každý z nich na základě odlišného teoretického východiska.

4.1 Konstrukce cizinectví

4.1.1 Konstrukce Edmondova cizinectví

To, že je Edmond cizincem, není samozřejmé, ale je to podmíněno určitými skutečnostmi. V rámci mého pozorování jsem identifikovala tři základní roviny, kterými je Edmondova identita cizince určena.

4.1.1.1 Právní postavení

Edmondovo cizinectví je právně dané tím, že v ČR má trvalý pobyt, ale nemá české občanství¹. Trvalý pobyt lze získat, pokud cizinec pobývá na území ČR nepřetržitě po dobu pěti let, pokud nenarušil závažným způsobem veřejný pořádek nebo neohrozil bezpečnost ČR či jiné země EU. Déle člověk žádající o trvalý pobyt musí prokázat zajištění prostředků k trvalému pobytu na území². S udělením trvalého pobytu je spojena většina veřejných práv uzákoněných v českém právním řádu, ale občanství poskytuje ještě další výhody. Především je to získání aktivního a pasivního volebního práva, občan nemůže být odsouzen ke správnímu vyhoštění, nemůže mu být uložen trest vyhoštění a také mu nelze odeprít vstup na území ČR. Další výhodou je svobodnější cestování do ciziny, protože cizinec podléhá vízovým předpisům státu, jehož má občanství. Cizinec získá občanský průkaz, čímž mu odpadá povinnost prokazovat svou totožnost pasem, který může vzbuzovat nezvyklý a negativní dojem³. Jako cizí státní příslušník potřebuje Edmond k cestování po Evropě vízum.

---

¹ Tím se například liší od Romů. Romové sice mají české občanství a právně jsou tedy Češi, ale česká společnost je kvůli jejich odlišnému způsobu života přesto vnímá jako cizince. Děláme rozdíly mezi „my“ (Češi) a „oni“ (Romové). Sebe definujeme v protikladu k nim: my pracujeme a oni nepracují, my mluvíme spisovnou češtinou a oni ne, my máme bílou pleť a oni mají pleť snědou, atd.

² <http://domavcr.cz/rady.shtml?x=1933894>

³ <http://domavcr.cz/rady.shtml?x=154984>

Nejbližší bolívijská ambasáda, kde může vyřizovat různé náležitosti spojené s pobytem za hranicemi vlasti, je ve Vídni.

4.1.1.2 *Znalost prostředí, o kterém učí*

Edmondovo cizinectví je specifickým způsobem zdůrazněno v jeho nynějším zaměstnání. Na vysoké škole přednáší o subtropických rostlinách. Jeho výhodou je, že přednášenou látku zná nejen z teoretické, ale i z praktické stránky - má osobní zkušenost s jihoamerickým přírodním prostředím a zemědělskými podmínkami, což kladně hodnotí především jeho studenti. Také na základní škole, kde vyučuje španělštinu, vystupuje jako rodilý mluvčí, tedy jako cizinec. Například dívky na kurzu španělštiny se shodly, že jsou rády, že je učí rodilý mluvčí, protože „*Lépe mluví španělsky než Čech ...*“.

Tato rovina určující Edmondovo cizinectví odpovídá teorii George Simmela. Ten chápe cizince jako někoho, kdo „dnes přijde a zítra zůstane“ - nikoli jako toho, kdo „dnes přijde a zítra odejde“. Cizinec je připoután k určitému prostoru, ale nepatří do něj, protože to, co sem přináší, nepochází z tohoto místa. Je tak sice vnitřní součástí skupiny, ale zároveň stojí i mimo a proti ní. V minulosti se cizinec objevoval především v roli obchodníka. Byl brán jako zprostředkovatel produktů, které se vyrábějí někde jinde. Pokud se chtěl usadit, bylo to možné jen tehdy, jestliže i nadále zprostředkoval dané produkty. To mu dávalo formální postavení, ale byl stále vnímán jako cizinec. (Simmel 1997: 26-29)

Z toho vyplývá, že Edmond má v zaměstnání zprostředkovatelskou úlohu, která mu zajišťuje formální postavení, ale zároveň udržuje jeho identitu cizince. Edmondovy vědomosti jsou určitým produktem, který mu zajišťuje postavení přednášejícího na vysoké škole a učitele v jazykových kurzech. Mimo toto pracovní prostředí má, jak ukáží později, často postavení jiné.

4.1.1.3 *Vystupování v mém výzkumu*

Edmondovo cizinectví je také dáno tím, jak k němu během celého výzkumu přistupuji. Od začátku ho vnímám jako cizince, pokládám mu otázky, které ho primárně mezi cizince řadí, např.: „*Jaká jsou pozitiva a negativa toho být cizincem?*“, „*Jsou nějaké situace, v kterých si uvědomuješ, že sem stále ještě nepatříš?*“, „*Dají ti někdy studenti najevo, že nejsi Čech, ale že jsi cizinec?*“ Také jeho okolí svými otázkami nutím, aby o něm jako o cizinci přemýšlelo, např.: „*Podle čeho poznáte, že je Edmond cizinec?*“, „*Čím se liší od českých učitelů?*“ Svým přístupem k němu jeho cizinectví stále aktualizuji.

4.1.2 My a oni

Z předchozí části, kde mluvím o skutečnostech, které konstruují Edmondovu identitu cizince, vyplývá, že cizinectví, nebo vztáhneme-li to obecněji – zařazení jedince do určité skupiny a jeho vědomí sounáležitosti s danou skupinou, není samozřejmé. Děje se na základě mnoha okolností. O tom mluví např. Zygmund Bauman v knize „Myslet sociologicky“. Podle něj není vědomí skupinové příslušnosti a odlišnosti samozřejmé, ale je konstruované. Vytváříme rozdíly mezi „námi“ a „jimi“. „My“ je skupina, jejímiž jsme členy, tedy do které patříme a rozumíme jí. „Oni“ jsou příslušníci skupiny, do které nemáme přístup nebo do které ani patřit nechceme. Máme o ní jen neúplnou a povrchní představu a může v nás dokonce vzbuzovat strach. Domníváme se, že oni k nám mají stejné výhrady a cítí stejné obavy.

Tím, čím jsme, jsme díky skupině, se kterou se identifikujeme. A tato vlastní skupina je konstruována jako protiklad k cizí skupině, bez níž by nemohla existovat. Do této cizí skupiny promítáme své protiklady a vymezujeme se vůči ní. Tyto vlastní skupiny mohou být pouze imaginární, nemusí být spojeny s určitým místem. Je to například sociální třída, gender, národ, etnická skupina, atd. Aby se nějaká skupina mohla stát skupinou vlastní, musí se pro ni vytvořit stmelující pouto. Tím je představa „my“, která vytváří pocit jednoty, i když je tato skupina rozptýlena a nesetkáváme se s ní přímo jako s jinými skupinami při každodenní interakci.

„Cizí skupina je přesně onou imaginární opozicí, jíž k sobě vlastní skupina potřebuje pro svou sebeidentifikaci, soudržnost, vnitřní solidaritu a emocionální jistotu.“
(Bauman 2004: 44)

Pocit jednoty je silnější, pokud ho provází pocit nepřátelství k jiné cizí skupině. Ten mohou doprovázet různé předsudky založené na představě špatnosti cizí skupiny a dvojitým metru v posuzování jednání. Například to, co je u vlastní skupiny tolerováno, je u druhé pokládáno za neodpustitelné. Tyto předsudky nejsou vůči jiným cizím skupinám rozloženy rovnoměrně. Vůči některým můžeme mít daleko větší výhrady než vůči jiným, což se může projevat v určitém jednání, jako jsou např. rasistické postoje, diskriminace atd.
(Bauman 2004, 43-46)

Také Tomáš Hirt ve stati „Svět podle multikulturalismu“ píše, že to, že někteří lidé jsou považováni v určitých ohledech jako stejní, není dáno předem, ale je to výsledkem vyjednávání. To se děje na základě představy, že dané osoby jsou nositeli „shodných sociálně signifikantních znaků“. S touto konstrukcí stejnosti je současně konstruována i diference. Ti,

kdo nejsou označeni jako nositelé „shodných sociálně signifikantních znaků“, jsou označeni jako jiní. Z toho vyplývá, že kategorie stejnosti a odlišnosti jsou sociálně konstruovány, jsou to sociální konstrukty.

„V rámci nacionalistického/etnopolitického diskurzu pak probíhá sociální konstrukce stejnosti/diference na pozadí etnického/nacionálního principu, což znamená, že ony sociálně signifikantní znaky jsou primárně destilovány z představy společného/odlišného „původu“.“
(Hirt 2005: 26)

4.2 Sám/a sebou skrze jiné

4.2.1 Socializace

Zatím zde byl zmíněn pouze proces toho, jak je konstruována konkrétní Edmondova identita cizince. Ale kdy a jak se naše identita, naše já, utváří jako celek?

Děje se tak v průběhu socializace, která probíhá během celého lidského života. Proto se i identita jedince stále vyvíjí a mění. Nejintenzivnější je tento proces v dětství. Během socializace jedinec internalizuje sociální pravidla a vytváří si určité vzorce chování, podle kterých jedná v každodenním životě. Tyto znalosti získává především od významných druhých (significant others), což jsou především členové rodiny – rodiče, sourozenci, prarodiče – nebo ti, kteří o dítě pečují, a samozřejmě jsou to i kamarádi, vrstevníci, učitelé, a také různé vzory a idoly. Učí se od nich, jak se v určitých situacích správně chovat, jak se oblékat a mluvit, poznává, jaké věci jsou přijatelné a dosažitelné a jaké nikoliv. Také se učí posuzovat ostatní, některé bere jako příslušníky sítě vztahů důležitých pro náš život, jiné nikoliv. To, jak jedinec posuzuje ostatní a jak oni posuzují jeho, záleží na mnoha různých faktorech jako je příslušnost k sociální třídě, etnická příslušnost, gender, věk atd. To vše mu poskytuje potřebnou orientaci v každodenním životě a znalosti o tom, co se od něj očekává. V tomto rámci pak jedinec přemýšlí o ostatních lidech. Z toho vyplývá, že identita jedince, tedy to, jak jedná a jak chápe sebe sama, je silně ovlivněna skupinou, do níž patří. Jedinec je tedy utvářen sociokulturním prostředím, ze kterého pochází. (Bauman 2004: 27-35)

Edmondova primární socializace⁴ proběhla v jiném kulturním prostředí, takže jeho sociální dovednosti a vzorce jednání se částečně lišily od těch, které používají lidé v ČR.

---

⁴ Během primární socializace si jedinec osvojuje především sociální dovednosti a internalizuje svět jako celek.

Proto se musel naučit jednat v novém kulturním prostředí v rámci sekundární socializace⁵. U Edmonda probíhala především během jeho prvních měsíců pobytu v ČR, kdy se učil na jazykovém kurzu mluvit česky. Postupně zjistil, že česká společnost je odlišná od jihoamerické. Než přijel do ČR, tak nevěděl, že jsou Češi uzavření. Byl zvyklí na to, že v Bolívii si lidé spolu začnou povídat, i když se neznají. Zde se setkal s jiným přístupem:

„V Bolívii by se cizinců hned ptali: 'Co tady děláte, odkud jste?' Ale tady ne. Učitel češtiny nám řekl: 'Můžete chodit do hospody a tam se bavit s lidma a učit se tak česky.' Ale když jsme přišli: 'Dobrý den, můžeme si tady sednout?' 'Jo.' (nevrle) 'A pane, co děláte?' 'Co je vám do toho!' Většinou se chovali odmítavě. Pochopil jsem, že jsou taková.'“

Důležitými zprostředkovateli vědomostí o českém prostředí a těmi, s kým si procvičoval český jazyk, byly děti, které si hrály před školou, kde probíhal Edmondův jazykový kurs:

„Před školou si tam často hrály děti, a tak jsme se chodili bavit s nimi. Ty byly otevřené, zajímaly se o Bolívii. Chodili jsme na procházky a oni nám ochotně vše ukazovaly a vysvětlovaly.“

4.2.2 Specifičnosti používaných vzorců

Jak vyplývá z předchozí části, když Edmond přišel do ČR, tak byl zvyklý používat jiné vzorce chování. Z Bolívie byl například zvyklý, že jsou lidé otevření a chovají se více přátelsky. Pokud nechtěl mít v ČR problémy, tak musel tento způsob chování změnit.

„Zvykl jsem si chovat se mezi Čechy odtažitěji. Například na diskotéce mezi Latinoameričany můžu být víc uvolněnější, můžu si z nich dělat legraci, a je to v pohodě, ale Češi se hned urazí. U nás, hned jak se dva lidi poznají, tak se domlouvají, že půjdou spolu na pivo nebo hrát fotbal, ale tady ne. Musíš se nejdřív s tím člověkem víc seznámit a teprve potom se s ním můžeš na takových věcech domlouvat.“

Některé vzorce jednání jsou specifické jen pro skupinu (resp. kulturní okruh), ve které žijeme. Bauman píše, že tuto specifičnost používaných vzorců si často uvědomíme jen tehdy, když se dostaneme za hranice naší vlastní skupiny, tedy dostaneme-li se do interakce s jinou skupinou. I v prostředí pro nás cizím totiž jednáme tak, jak jsme zvyklí a naučení ze skupiny, ze které pocházíme. To nás může omezovat a naše jednání nemusí být příslušníky této

---

⁵ Během sekundární socializace jedinec získává specifické znalosti a dovednosti.

skupiny pochopeno. Porozumění, které nám dříve umožňovalo jednat, nás začne omezovat. V takovýchto situacích si uvědomíme, že příslušníci jiné skupiny používají jiné vzorce chování a řídí se jinými pravidly, mohou mít také odlišná očekávání a jiný způsob uvažování. Může tedy dojít k tomu, že na nás budou působit cize a nemusíme je chápat. (Bauman 2004: 27-35)

Ve svém pozorování zjišťuji specifičnost Edmondových vzorců jednání právě tímto způsobem, když se ho ptám, jak si zvykal na život v ČR a jak se zde cítí. Druhý způsob, jak zjišťuji Edmondovy odlišné vzorce jednání je, když se na něj ptám jeho okolí.

S tímto druhým způsobem je spojena situace, kterou se zabývá Alfred Schütz v práci „The Stranger“. Podle něj si uvědomíme specifičnost svých vzorců chování „průnikem“ cizince do naší skupiny. Při jednání v každodenním životě používáme určité kulturní vzorce, které obsahují znalosti o institucích a směrnicích (jako jsou lidové zvyky, právo, tradice, způsoby chování) platné v sociální skupině, z které pocházíme. Tyto znalosti slouží jako systém orientace v dané společnosti, a to i přesto, že nejsou homogenní a úplné, ale obsahují protiklady a mezery. Člověk se o úplnosti a homogenosti svých znalostí, které používá v každodenním životě, zajímá jen výjimečně. Nepátrá např. po tom, jak věci fungují, ale stačí mu, že fungují (nepátrá po tom, jak a proč funguje telefon, stačí mu, že může telefonovat). Přesto je tento nekoherentní systém pro členy skupiny dostatečně koherentní, jasný a konsistentní na to, aby mu každý rozuměl, a aby každý rozuměl ostatním jednajícím.

Každý člen skupiny (v ní socializovaný) akceptuje tato standardizovaná schémata jako nepochybné návody pro jednání v sociálním světě a pro jeho interpretaci. Cizinec tyto kulturní vzorce používané ve skupině, do které přichází, nepřijímá jako samozřejmé, protože se liší od jeho „přirozené koncepce světa“. Začne-li cizinec interpretovat nové sociální prostředí v termínech, které jsou blízké jeho myšlení, ukáží se tyto termíny brzy jako neplatné. Interpretace světa a jednání lidí v této jiné skupině mu tak mohou přijít jako nesrozumitelné. Tím, že mu jednání a interpretace světa používané lidmi ve skupině, do které přišel, nepřijdou srozumitelné a nepřijímá je jako samozřejmé, zpochybňuje tak svět členů této skupiny, což v nich vyvolává nejistotu a nelibost. (Schütz 1944)

Rozdíl mezi oběma způsoby zpřístupnění jinakosti je tedy v tom, že jednou my sami intervenujeme do jiné sociální skupiny, jejíž způsoby nechápeme. To nás znejistí, protože si uvědomíme, že existují i jiné vzorce chování než ty, které používáme. Podruhé někdo jiný intervenuje do naší skupiny a nechápe naše způsoby/vzorce, čímž naruší jejich přirozenost a neoddiskutovatelnost.

Příklady toho, že každý člověk hodnotí zbytek světa prismaem vlastní kultury, uvádí Sinclair Nicholas ve své knize „The AmeriCzech Dream: Cizinec v cizí zemi“, kterou napsal na základě vlastních zkušeností cizince-imigranta v Česku. Říká, že abychom se zbavili své etnocentričnosti, je nejlepší vycestovat do ciziny. Je totiž těžké překonat subjektivní přesvědčení a objektivně posoudit vlastní způsob myšlení, pokud nemáme možnost srovnání a pokud nemáme možnost nahlédnout na sebe z jiného úhlu.

„Vlastní národní vnímání nám nedovoluje vidět, jak ostatní národy zcela oprávněně pohlíží na nás.“ (Nicholas 2005: 2)

Ten, kdo nikdy nežil mimo své domácí prostředí, nemůže porozumět názorům na vlastní kulturní prostředí, které mají lidé vně. Problém nastane, když každý považuje svůj pohled na svět, zvyky, atd., za ten jediný správný způsob jednání a vnímání světa. Rozdíly existují nejenom ve vnímání světa, ale už i ve viditelném chování (v gestech). Rozdíly mezi Čechy a Američany jsou např. ve způsobu počítání na prstech, zouvání se na návštěvě, významu slova „no“, atd. Češi mají na veřejnosti prázdné pohledy, jsou chladní a rezervovaní vůči cizím lidem a zvláště cizincům. Česká společnost je celkově uzavřenější než např. americká a tak americká otevřenost je zde považována za aroganci - naopak v Americe je česká chladná a tichá mlčenlivost brána jako hrubost. (Nicholas 2005: 2-11, 27, 84)

4.2.3 Teoretická východiska jednotlivých autorů

Mezi přístupy výše zmiňovaných sociologů (především Baumann, Schütz) jsou patrné rozdíly, které vyplývají z odlišného teoretického zázemí. Všichni se ale zabývají stejným tématem: Jak vzniká představa o sobě samém jako závazná identita v rámci sociálních interakcí.

Jak bylo řečeno již výše, podle Baumana je naše identita vytvářena v kontextu určitého sociálního prostředí. Bauman je představitelem sociologické postmoderny, jejíž paradigma vychází z důrazu na názorovou pluralitu – není tedy podle něj možné dosáhnout univerzálně pravdivého poznání. To do konceptu cizince vnáší značnou proměnlivost podle toho, z jakých základů (např. z jakého kulturního prostředí) vycházejí ti, kteří jej definují.

Schützova teorie vychází z fenomenologického přístupu, který se snaží o interpretaci sociálního života z hlediska vnímání samotného aktéra. Zkoumá každodenní život běžných lidí, kteří berou svět takový, jaký je, neptají se po významech. Předpokládají, že ostatní vidí

svět úplně stejným způsobem jako oni. Pouze v situaci, kdy jsou navyklá schémata jednání nepoužitelná, začne aktér zpochybňovat svůj svět. (Keller 2001: 139)

Na tomto místě zmíním, že mé pozorování vychází z aplikace etnometodologického přístupu. Tato metoda se snaží zjistit, jak lidé chápou svět svého každodenního života a jak je možné, že ho chápou právě takto a ne jinak. (Keller 2001: 137) Zaměřuje se na „sociální interakce a na rozbor metod, jež lidé používají k tomu, aby porozuměli světu, v němž žijí, a aby mu dali smysl, tedy aby jej učinili z hlediska svých praktických cílů racionální“. To, že tento svět drží pohromadě, je možné jen díky tomu, že „lidé disponují určitými metodami, resp. používají metody, kterými své každodenní praktiky činí srozumitelnými a navzájem sdělitelnými. (...) Tím, že určitou situaci popisujeme, že jí dáváme smysl a význam, ji současně vytváříme, náš interpretační akt se stává součástí situace samotné.“ Svět kolem nás tak dostává smysl tím, že ho popisujeme a sdělujeme. (Petrušek 1996: 283)

4.3 Shrnutí

V této kapitole jsem popsala roviny, na jejichž základě konstruuji Edmondovo cizinectví. Jsou jimi Edmondovo právní postavení, které má v České republice, dále jeho funkce zprostředkovatele znalostí o prostředí, z kterého pochází, a nakonec postavení, jaké má v mém výzkumu. Na Edmondově příkladu jsem ukázala, že identitu jedinec získává v rámci socializace, během níž si osvojuje specifické sociální dovednosti – vzorce chování, které nám slouží k jednání a k orientaci ve světě. Specifičnost těchto vzorců si uvědomíme, dostaneme-li se do jiné skupiny, nebo dostane-li se někdo z jiné skupiny do té naší. Edmondova identita cizince není samozřejmá, ale je mu připsána na základě vyjednaných znaků odlišnosti a stejnosti.

5. Proměny cizinectví

V této části práce se zaměřím na to, jak se proměňovala a stále proměňuje Edmondova identita cizince.

5.1 Proměny Edmondova cizinectví

Na základě etnografického pozorování a získaných výpovědí jsem dospěla k závěru, že mohu definovat dvě časové roviny, ve kterých se Edmondova identita proměňuje. První je dlouhodobý časový úsek, ve kterém se odehrávají postupné dlouhodobé změny. Tyto dlouhodobé změny lze ještě dále rozdělit na dva typy. První typ změn se odehrává v životě cizince, v závislosti na tom, jak si postupně zvyká na novou společnost, jak jí postupně poznává, a jak se v ní postupně učí žít. Druhým typem změn jsou ty, které se odehrávají v dané společnosti, a která závisí na historickém kontextu. Jedná se o historické události, které se odehrály a ovlivnily tak život všech lidí ve společnosti. V naší konkrétní situaci je to změna komunistického režimu na kapitalistický. Tyto změny společnosti jako celku se odrážejí v jednotlivých životech všech jejích členů. Druhou časovou rovinou jsou změny, které se odehrávají každý den.

5.1.1 Dlouhodobé proměny

5.1.1.1 Osobní proměny

Aby Edmond mohl v České republice žít, musel se během patnácti let, která zde strávil, nějakým způsobem na českou společnost adaptovat. Musel se především naučit jazyk, pochopit, jak se zde lidé chovají, tedy jaké kulturní vzorce používají, a do jisté míry se pak musel těmto normám chování přizpůsobit. Snaha přizpůsobit se českým zvykům je výrazem touhy po tom, aby ho naše společnost přijala a tolerovala.

Tohoto tématu se také dotýká Schütz v práci „The Stranger“, která zde již byla zmíněna. Cizincem chápe člověka, který přichází do nové skupiny, a snaží se, aby ho tato skupina nastalo přijala nebo aby ho alespoň tolerovala. Cizinci mohou být například imigranti z jiných zemí, ale také uchazeči o místo v nějaké uzavřené skupině. Cizincem tedy může být člověk z města snažící se usadit na venkově, nebo farmářův syn jdoucí na univerzitu. (Schütz 1944: 499)

Učení se jazyku

Po příjezdu do České republiky (tehdy ČSFR) Edmond nejprve absolvoval osmiměsíční kurs českého jazyka. Teprve pak začal studovat na vysoké škole, kde složil závěrečné zkoušky, začal zde také přednášet a nyní zde ukončil postgraduální studium.

Jeho porozumění jazyku reflektují i lidé v jeho okolí. Jeden student zmínil, že Edmond „Už zvládá i české vtipy.“ Znamená to, že porozuměl fungování jazyka.

Seznámení s českou mentalitou⁶

Postupně Edmond poznával i českou mentalitu a kulturu. Zjišťoval, že Češi jsou uzavření a odtažití a přizpůsobil tomu své chování. Uvědomil si, že chladnost a odmítavé reakce jsou způsobeny českou uzavřeností a nemá si je vykládat osobně. (Konkrétní příklady viz kapitola 4.2)

Poznávání českých norem chování

Edmond si o sobě myslí, že je kultivovaný člověk, a proto není důvod, aby se mu ostatní lidé vyhýbali. Chodí např. v běžném oblečení, tedy ne například v typickém jihoamerickém „ponču“, které by ho ještě více odlišovalo od zdejších lidí. Uvědomil si také, že některé jihoamerický zvyky, jako odlévat na zem v hospodě trochu piva či vyhazovat na ulici na zem papírky nebo jiné odpadky, jsou zde nevhodné, a proto to nedělá.

Edmond se snaží přiblížit se představě, kterou si o Čechách vytvořil. Zapojil se například do českého fotbalového fandovství – částečně také proto, že to je jev, který dobře zná ze své vlasti, a tak z něj nechtěl být vyloučen ani zde.

Ne/cítění „češství“

Přesto, že Edmond žije v ČR již patnáct let, Čechem se být příliš necítí. Trvá na tom, že je Bolívijec, a je na to hrdý. To je asi důvod toho, proč má stále Bolívijské občanství, i když by měl nárok na české. Umí se přizpůsobit, ale neasimiluje se, udržuje si vlastní identitu. Občas se mu sice stýská po kamarádech a rodině v Bolívii, ale i zde se mu již povedlo

---

⁶ Česká mentalita je často diskutovaný pojem. Zabývá se jím např. Ladislav Holý (Malý český člověk a velký český národ), Jiří Rak (Bývalí Čechové) Robert B. Pynsent (Pátrání po identitě). O tom ale má práce není. Tímto pojmem mám zde na mysli, chování Čechů a způsob jejich uvažování, které vychází z kulturního prostředí.

vytvořit si okruh lidí, s nimiž udržuje bližší kontakty. Nevzdává se své identity Bolívijce, přestože podstatnou část svého života prožil v ČR, která se postupně stává jeho druhým domovem. Svoji budoucnost nespojuje pevně ani s návratem do Bolívie, ani s dalším pobytem v ČR. Uvidí podle příležitostí.

Změny právního postavení

Edmond byl cizincem jiným způsobem předtím, než získal v ČR trvalý pobyt a jinak potom. To je způsobeno tím, jaká práva a povinnosti mu jsou v rámci povolení k pobytu a udělení trvalého pobytu přiznána. O tomto problému jsem s Edmondem nemluvila. Přesto ho zde zmiňuji alespoň okrajově, protože je důležitý.

5.1.1.2 Změny v historickém kontextu

Během patnácti let, co zde Edmond žije, se česká společnost hodně proměnila. Tyto změny reflektuje i Edmond. Dříve se mu stávalo, že když si v dopravním prostředku vedle někoho sedl, tak u některých lidí zaznamenal neklid a určitou nervozitu. To se mu dnes nestává, podle něj ho dnes lidé už moc nevnímají.

Tato změna je podle něj způsobena tím, že lidé mají možnosti svobodně cestovat, a také tím, že do České republiky začalo jezdit více turistů. Lidé si zvykli na každodenní styk s cizinci a změnilo se i jejich vystupování vůči nim, zejména co se týče otevřenosti a přístupnosti.

5.1.2 Každodenní proměny

Mezi lidmi, se kterými je v těsnějším kontaktu, se cítí dobře. Edmond několikrát zdůraznil, že je normální, že si s některými lidmi nerozumí a necítí se s nimi dobře. To nezáleží na tom, zda je právě v Bolívii nebo v České republice.

5.1.2.1 Být více cizincem

Situace, v nichž si uvědomuje svoji odlišnost, jsou ty, kdy mu ostatní lidé dávají najevo, že se liší. Jednou se mu stalo, že když chtěl jet již podruhé pracovně se skupinou jiných členů univerzity do Jižní Ameriky, tak se jeden člověk ptal, proč jede opět on. Edmond si to interpretuje tak, že si tento člověk myslel, že českou univerzitu by měl reprezentovat Čech. Někteří lidé mu zřejmě mohou závidět také to, že když jede do Jižní Ameriky pracovně, jede zároveň i domů, a cestu mu platí jeho zaměstnavatel. Další situace, při které má pocit, že ho

ostatní lidé výrazněji vnímají jako cizince je v restauraci. Někdy má pocit, že se k němu číšníci chovají mile jen z toho důvodu, že jim jako cizinec dá větší spropitné.

Cizincem se stává více během jídla. V menze si někdy zamíchá salát s jídlem na talíři, což ostatní lidé nedělají. Některá česká jídla má rád, například guláš, ale většinou mu nevyhovují, protože na rozdíl od bolívijských jídel, jsou moc mastná, náročná na přípravu, méně pestrá a obsahují méně zeleniny.

Jeden Edmondův bývalý student uvedl, že ho sice stále vnímá jako cizince, ale to podle něj může být způsobeno tím, že s ním dříve mluvil hodně o Bolívii. Nevnímá ho ale zas tak úplně jako cizince, označil by ho jako „náš cizinec“, protože podle něj je už hodně přizpůsobený.

Cizincem se také cítí být více, když například nerozumí některým českým vtipům.

5.1.2.2 *Být méně cizincem*

Ve škole mezi studenty a ostatními přednášejícími se cizincem být necítí. To může být dáno tím, že na vysoké škole se pohybuje mnoho dalších cizinců (přednášejících i studentů), takže jejich počet a každodenní styk s nimi snižuje případnou výjimečnost tohoto styku. Také mezi lidmi, s kterými má blízký vztah, se cizincem být necítí.

5.2 **Shrnutí**

Je patrné, že se Edmondovo cizinectví v průběhu jeho patnáctiletého pobytu v ČR postupně proměňovalo. Probíhalo to skrze učení se jazyka a poznávání zdejších norem a způsobů chování. Tato proměna je také podmíněna změnou samotné české společnosti. Další změny Edmondova cizinectví probíhají každý den. V některých situacích se cítí být cizincem více a v jiných méně. Jak vyplývá z pozorování, Edmondova identita se mění podle toho, v jakém prostředí a především mezi jakými lidmi se nacházíme. Je vidět, že v situacích, kdy je Edmond mezi lidmi, kteří ho vnímají především jako učitele či kamaráda, se cizincem být necítí. Ale v situacích, kdy ho lidé neznají, mu občas svým chováním dávají jeho odlišný původ najevo.

S tím, že se identita jedince mění v závislosti na sociálním prostředí, souhlasí Bergera s Luckmanem. Podle nich je vztah identity, která je základním prvkem subjektivní reality a společnosti, dialektický. Identita je vytvářena, udržována a měněna sociálními procesy, které vycházejí ze sociální struktury a sociálních vztahů, a zároveň tuto sociální strukturu a sociální

vztahy zpětně ovlivňuje, udržuje a mění. Naše identita tedy souvisí se sociálními definicemi reality a je sama sociálně definována. (Berger, Luckmann 1999: 170-173) Ve svých úvahách vycházejí tito autoři ze sociálního konstruktivismu, podle kterého je sociální realita a vědění o ní konstrukcí dvojího typu: je konstrukcí objektivní skutečnosti a zároveň konstrukcí skutečnosti subjektivní. Vypadá to, že pro určitou skupinu lidí je cizinectví určitého jedince objektivně dané. Dochází zde však k omylu, protože označení „cizinec“ je výtvořem právě té skupiny lidí, kteří vytvořili i danou společnost. Cizinectví je tedy ve své podstatě dané intersubjektivně.

6. Indikátory cizinectví a vztah k cizincům

V této poslední části nejprve na konkrétních příkladech z pozorování ukáži, jaké znaky slouží jako indikátory Edmondova cizinectví. Poté se zmíním o tom, jaké postoje lidé k Edmondovi zaujímají, a jaké vztahy obecně s cizinci navazují.

6.1 Znaky Edmondova cizinectví

Z pozorování a z analýzy odpovědí na otázky typu: „*Jak poznáte, že je někdo cizinec?*“ a „*Liší se Edmond v něčem od ostatních učitelů/přednášejících? V čem?*“ jsem získala tři základní skupiny znaků, které slouží jako indikátory Edmondova cizinectví.

6.1.1 Fyzický vzhled

Na důležitost fyzického vzhledu jako hlavního indikátoru určování cizinectví upozornili téměř všichni dotázaní. Téměř všichni se také divili, že se jich na podobnou věc vůbec ptám. Vzhled jako indikátor cizinectví brali jako samozřejmý. Dotázaní uvedli, že Edmonda jako cizince klasifikují podle jeho tmavší pleti, a menší a silnější postavy.

Fyzický vzhled je při určování toho, zda někdo je či není cizincem, tím nejdůležitějším. Většinou snadno rozeznáme z jaké země, či geografické oblasti, člověk pochází. Kromě fyzického vzhledu (barva pleti, postava) je tímto indikátorem také styl oblékání, gestikulace, atd. Tomáš Hirt upozorňuje na to, že tělesný vzhled slouží jako symbol stejného/odlišného původu z toho důvodu, že etnická stejnost a společný etnický původ jsou konstruovány jako dichotomické kategorie stejnosti a odlišnosti. Často se tak děje jen na základě předpokladů, které vycházejí z lidových představ, že kategorie rasy/ethnicity jsou konstruovány podle fyzické stejnosti/diference. Tato etnická stejnost je pak aplikována na určitou část populace, která se před tím za stejné etnikum ani považovat nemusela. Buď mohli být organizováni na základě jiných principů, nebo ani žádný integrovaný celek netvořili. Na základě této připsané společné etnické příslušnosti se mohou začít za stejné etnikum sami považovat. Etnická stejnost může být kromě fyzického vzhledu konstruována také na základě společného původu, tradice, zvyků a obyčejů, jazyka, folklóru, umění, oděvů, atd. (Hirt 2005: 28)

6.1.2 Rozdílný způsob výuky

Podle studentů vysoké školy, i podle žáků základní školy, je Edmondův přístup k výuce jiný než u českých učitelů. Podle vysokoškolských studentů je jeho přístup více otevřenější, volnější, vyučuje nenásilnou formou, a upřednostňuje praxi před teorií. Žáci základní školy oceňují především to, že na rozdíl od některých českých učitelů na ně nekřičí, není agresivní, ale přistupuje k nim přátelsky a dá se s ním povídat.

6.1.3 Rozdílné chování

Podle jedné žákyně španělštiny má Edmond jiný styl komunikace než ostatní lidé. Při komunikaci se snaží více navázat kontakt. Když s někým mluví, tak u tohoto člověka stojí blíže než je obvyklé. Vrátný uvedl, že má přátelštější výraz než ostatní, s kterými přichází do kontaktu.

Domnívám se, že Edmond si je vědom své odlišnosti a snaží se toho využít především ve styku s druhým pohlavím, o čemž jsem se mohla sama přesvědčit.

6.2 Zaujímání postojů k Edmondovi

V rozhovorech s Edmondem a s lidmi, s kterými je v kontaktu, jsem identifikovala tři kategorie vztahů, které lidé k Edmondovi zaujímají.

6.2.1 Negativní postoj

Edmond v rozhovoru zmínil několik situací, kdy měl pocit, že v ostatních lidech vzbudil negativní reakci vůči své osobě, nebo měl pocit, že v lidech vyvolal strach, a to na základě svého odlišného vzhledu.

Stalo se mu, že jedna stará paní měla problémy s nastupováním do autobusu a on jí chtěl pomoci. Ona se však bránila, protože si myslela, že jí chce něco ukrást. S podobným problémem (že je považován za potenciálního zloděje), se setkal i v poslední době. To z toho důvodu, že ho někteří lidé díky jeho fyzickému vzhledu považují za příslušníka Romského etnika. Lidé na základě svých zkušeností a zobecněných zkušeností jiných lidí nebo jen na základě stereotypů a rasových předsudků, cítí vůči Romům negativní pocity, a tak každého, kdo se jim vzhledově jen trochu podobá, odsuzují. Edmondovi se stalo, že chtěl jít s bolívijskými přáteli na diskotéku, ale zaměstnanec bezpečnostní služby, který hlídal vchod, je dovnitř nechtěl pustit. Označil je za Romy a osočil je z toho, že tam chtějí krást.

Pocit, že ho lidé vnímají negativně má Edmond například v čekárně u lékaře. Zdá se mu, že se na něj lidé dívají a přemýšlejí, jakou má nakažlivou nemoc.

Tyto Edmondovi příhody podporují Baumanovo tvrzení, podle nějž působí cizinci jako „moderní strašidlo“. Vyvolávají strach, který je lidmi hromadně sdílený. Podle Baumana je cizinec vnímán jako typ pohyblivého člověka, který se potuluje z místa na místo, na něž nemá právo, protože právo na toto místo mají jen slušní lidé - cizinec je tedy brán jako někdo podřadný. Mohou jím být různé pouliční existence, žebráci, tuláci a další vagabundi. V posledních letech vznikají ve společnosti nové existenciální nejistoty, na které mají lidé snahu reagovat udržením si odstup od těch, kteří jsou jiní, odlišní a cizí. Tyto snahy vylučují potřebu komunikace a vyjednávání. Přitom máme sklon „ztotožňovat osobní ohrožení s invazí „cizích těles“ a bezpečí naopak identifikovat s ničím neohroženou a zabezpečenou čistotou“. Vůči cizincům pocítujeme úzkost a to vede ke snaze dostat je pryč z našeho prostředí. (Bauman 2002: 150-151, 175)

Jednou se Edmondovi stalo, že čekal u lékařky a přišla sestřička, která se ho nepřijemným tónem hlasu zeptala co chce. Když se podívala do jeho karty a zjistila, že je vysokoškolský učitel, tak se její chování změnilo. Byla milá a poslala ho dál za paní lékařkou.

Tato příhoda, která se Edmondovi stala, může dokazovat častý postoj lidí, který platí obecně ke všem ostatním lidem, ale ve vztahu k cizincům je ještě zvýrazněn. První reakce ve vztahu k ostatním je často odmítavá a záporná, a teprve, když se o druhém něco dozvíme, tak svůj postoj přehodnotíme. Vysvětlení můžeme najít u Simmela. Podle něj existují dva druhy vztahů k ostatním lidem. Jedny jsou založeny na nejobecnějších vlastnostech a jsou společné všem členům dané skupiny nebo celému lidstvu. Druhé jsou založeny na specifických vlastnostech, typických jen pro určitý osobní vztah. Při existenci vědomí, že určitý vztah je založen jen na obecných principech, že je jen jedním z mnoha možných navázatelných vztahů, a že takovýto vztah neexistuje jen mezi námi, ale stejně tak i mezi všemi ostatními lidmi, mu bere výsadu výjimečnosti a jedinečnosti, a způsobuje pocit jeho nahodilosti. Osobní vztah zahrnuje jak individuální rozdílnosti, tak i společné obecné rysy, které ale nesmí zastínit ty první. Proto vztah založený jen na těchto obecných věcech nám je nakonec cizejší než ten, který je založen na rozdílnostech. Vědomí toho, že ve vztahu jsou společné pouze ty věci, které jsou zcela obecné, zdůrazňuje to, co společné není.

„Cizinec je nám blízký, pokud mezi ním a sebou cítíme shodné momenty národního či sociálního, profesního či obecně lidského typu; je nám vzdálený, pokud tyto shodné momenty

jeho i nás přesahují a spojují nás s ním jen proto, že obecně spojují velice mnoho lidí.“
(Simmel 1997, 30)

Takovéto chápání vztahu převažuje ve vztahu k cizinci. Cizinci nejsou vnímáni jako individua, ale jako určitá kategorie. Cizinec je tedy na prvním místě považován za cizince a až na druhém místě za člověka. Vztah k cizinci je tedy abstraktní. Lidé s ním mají společné jen obecné vlastnosti, na rozdíl od svých druhů, se kterými mají společné specifické rozdílnosti. (Simmel 1997:30-32)

Ke stejnému závěru dospěl na základě svých vlastní zkušeností i Nicholas. Češi mají k cizincům všeobecný postoj, a ten nutí příchozí lidi zůstat navždy cizinci. Znamená to, že i když žijí v Čechách svůj český každodenní život, stále pro Čechy zůstávají cizinci. Češi je vnímají a jednají s nimi jen v rámci jejich příslušnosti k určité kategorii lidí, což znamená, že je neznají jako jednotlivce. Cizinci se tak svého pocitu cizinectví jen tak nezbaví. (Nicholas 2005:76-77)

6.2.2 Pozitivní postoj

Mám dojem, že všichni dotázaní mají k Edmondovi pozitivní vztah. Většina z nich zdůrazňovala, že s cizinci nemají žádný problém, že jim nevádí. Dělali tak i přes to, že jsem se jich na něco takového přímo neptala. Jeden student, který s Edmondem hrál fotbal, řekl, že mu stačí, že mluví stejným jazykem a na ostatních věcech, jako je třeba fyzický vzhled, mu nezáleží. Jedna studentka řekla, že má cizince ráda. Především zahraniční studenty a studentky, protože jsou daleko přátelštější než Češi. Hned člověka přijmou do party a nejsou namyšlení.

Z odpovědí dotázaných lidí jsem nezjistila, že by přímo oni sami pociťovali strach k cizincům, jak píše Bauman. (viz výše). Ale většina dotázaných si možnost strachu z cizinců ve společnosti zřejmě uvědomuje. Soudím tak právě podle jejich potřeby zdůraznit to, že mají k cizincům pozitivní postoj. Jedna žákyně španělštiny řekla o prvním dojmu z Edmonda: „Ani jsem se ho nelekla.“ Jako by čekala, že když je někdo cizinec, tak by se ho mohla/měla leknout.

6.2.3 Ambivalentní postoj

Edmond vidí ve vnímání cizinců a k přístupu k nim určitou ambivalenci.

„Když se zde nějakému cizinci daří, tak si lidé řeknou “no dobrý...“, ale když se mu nedaří, nebo když něco neudělá správně, tak jsou třeba i rádi a řeknou si “to je logické, že se

mu nedaří, vždyť je cizinec.“ Když např. cizinec dostane v práci nějaký projekt, tak si lidé myslí, že to dostal jen proto, že je cizinec. Když projekt nedostane, tak si to odůvodní tím, že ho nedostal, protože je cizinec a neumí to.“

S ambivalentním vztahem má také vlastní zkušenost: *„Dřív jsem měl kamarádku, která se s námi (cizinci) normálně kamarádila a chodila často s námi do hospody a tak. Jednou měla její sestra svatbu a my řekli, tak my přijdem, něco jí přinesem. Ale ona nechtěla. Nechtěla nás pozvat z důvodu, co by tomu řekli rodiče a sousedi. Řekli by si, že kamarádí s cizincema. Ale vždyť ona kamarádila s cizincema. Mohla by klidně říct, ne, to je jen pro rodinu, ale ona řekla, že by si mohli myslet, že kamarádí s cizincema. Hrála na dvě strany, bylo to pokrytectví. To je důkaz, jak lidi se chovají.“*

6.3 Shrnutí

Ve výpovědích jednotlivých dotázaných jsem identifikovala jako hlavní indikátor Edmondova cizinctví jeho fyzický vzhled, který téměř všichni uvedli jako nejdůležitější a nejpodstatnější. Další znaky, kterými se liší od Čechů, je především jeho rozdílný způsob výuky a rozdílný způsob chování. V postojích, která lidé k Edmondovi zaujímají lze identifikovat postoje negativní, které zaujímají především lidé, kteří ho neznají, což je pravděpodobně způsobeno podle Baumana hromadně sdíleným strachem z cizího. Pozitivní postoje k němu zaujímají především lidé, kteří ho znají. Dalším druhem postojů k cizincům je ambivalentnost.

7. Závěr

Cílem mé bakalářské práce byla odpověď na otázky po tom, jak je sociálně konstruována identita konkrétního cizince a jak se proměňuje, a na základě jakých znaků lidé někoho identifikují jako cizince a jaké postoje k němu v rámci svého chování dále zaujímají.

Edmondova primární socializace proběhla v odlišném socio-kulturním prostředí, než je zde v ČR. Po příjezdu si proto musel osvojit nové dovednosti, které by mu umožnily jednat v tomto novém prostředí. S osvojováním si těchto dovedností – především učení se češtiny a získávání povědomí o českém způsobu jednání a myšlení, se zároveň měnila i jeho identita cizince. Ta se v průběhu celých patnácti let měnila také v závislosti na změně Edmondova právního postavení a na pozadí změn probíhajících v celé české společnosti – s otevřením hranic lidé získali možnost svobodně cestovat ven z republiky a přibylo lidí z ciziny, kteří cestovali zase sem. Lidé si zvykli na to, potkávat cizince. Přestože je zde již patnáct let, tak je jeho identita cizince stále výrazná. To je dáno především jeho právním postavením, které mu je v ČR přiznáno. Jeho práva a omezení vychází z toho, že zde má pouze trvalý pobyt a nikoliv občanství. Dále Edmondovu identitu cizince vytváří jeho zaměstnání - přednášející na vysoké škole, učitel španělštiny. Pracuje jako někdo, kdo zprostředkovává znalosti o prostředí, které je odlišné od toho našeho, což zdůrazňuje a udržuje jeho postavení cizince. V rámci mého výzkumu je Edmondovo cizinectví určeno také tím, jak k němu během celého výzkumu přistupuji. Od začátku na něj pohlížím jako na cizince a jako na cizince se ho vyptávám ostatních lidí, čímž jeho cizinectví stále aktualizuji. V neposlední řadě bude Edmond do jisté míry stále cizincem kvůli svému odlišnému fyzickému vzhledu. Ten je vnímán většinou dotázaných jako základní indikátor odlišnosti, což, jak ukazuje T. Hirt, je přirozené. Další indikátor Edmondova cizinectví je podle ostatních jeho odlišný způsob výuky a částečně i jeho odlišné chování k ostatním lidem, které je více přátelské, než jsou zvyklí od jiných Čechů.

To, že je identita ovlivněna socio-kulturním prostředím, dokazuje, jak se Edmondovo cizinectví proměňuje v interakcích s ostatními lidmi. V určitém prostředí, kdy je v práci, či mezi kamarády se jako cizinec necítí, ale někdy, například v městské hromadné dopravě, restauraci, u doktora, se cizincem cítí být více.

Lidé zaujímají k cizincům především obecný postoj, který je často negativní, a je způsoben tím, že lidé posuzují ostatní na základě obecné příslušnosti do určité skupiny. Toto zařazování je často ovlivněno pouhými obecnými znalostmi a často i negativními a stereotypními předsudky. To ale znamená, že daného člověka neznají. Teprve pokud ho poznají, mohou ho začít posuzovat podle jeho osobních vlastností a ne jen na základě obecných vlastností skupinové příslušnosti. O tom se rozepisuje například Simmel. Kromě negativního postoje, který lidé k Edmondovi někdy zaujímají především na veřejnosti, si k němu vytvářejí i pozitivní postoje. Ale také se setkal s postoji ambivalentními.

Důležitým rozdílem mezi teoretickými východisky, na které se v práci odvolávám, a používaným etnometodologickým přístupem k pozorování cizince je v tom, že Schütz pracuje s cizincem – *stranger*, jako se statickou kategorií, která je dána rozdílnými vzorci, které lidé používají k jednání a vysvětlování světa. Kdežto Edmond je cizinec – *alien* (nikoli *stranger*), jehož cizinectví se neustále proměňuje v každodenních interakcích. Více se přibližuje Baumanovu cizinci, jehož identita je vytvářena v kontextu určitého sociálního prostředí, a proto je v jeho konceptu cizinectví značně proměnlivé v závislosti na tom, jak ho ostatní lidé definují. Proto v práci popisuji to, v jakých rovinách vystupuje Edmond během mého pozorování.

8. Literatura a prameny

Bauman, Zygmund. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Bauman, Zygmund. 2004. *Myslet sociologicky*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Hirt, Tomáš. 2005. „Svět podle multikulturalismu.“ in Tomáš Hirt (ed.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Keller, Jan. 2001. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Nicholas, Sinclair. 2005. *The AmeriCzech Dream: Cizinec v cizí zemi*. Čelákovice: WD Publications.

Schütz, Alfred. 1944. „The Stranger.“ *American Journal of Sociology* 49(6).

Simmel, George. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Petrusek, Miloslav. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Internetové zdroje:

<http://domavcr.cz/rady.shtml?x=1933894>

<http://domavcr.cz/rady.shtml?x=154984>

9. Příloha

9.1 Jak vnímá Edmonda jeho okolí?

9.1.1 Praxe na vysoké škole

První pozorování jsem uskutečnila s Edmondovými studenty během jejich praktik. Bylo zde pět studentek, dva studenti a jeden další vyučující. Tito studenti mají Edmonda tento semestr poprvé. Ptala jsem se jich, jak Edmonda jako člověka a přednášejícího vnímají.

Studenti se shodli na tom, že Edmondův přístup k výuce je otevřenější a volnější než u českých přednášejících. Oceňují především to, že vyučuje nenásilnou formou a klade důraz na praxi. Podle nich je Edmondovou výhodou, že s látkou, kterou přednáší, má i praktické zkušenosti, může jim dávat konkrétní příklady toho, jak to funguje v jiných, především jihoamerických zemích.

Edmonda studenti vnímají jako cizince a to i přes to, že zde žije již 15 let a umí dobře česky. Ani oblečením se podle nich neliší, obléká se jako většina Čechů. Studenti vyprávěli o jiném přednášejícím z Jižní Ameriky, který nosil pončo, tedy typický jihoamerický oděv. Tím se odlišoval od ostatních na první pohled. To, že Edmond pochází z jiné země, se pozná hned podle vzhledu. Jedna studentka řekla, že ji na člověku vždy jako první upoutá jeho fyzický vzhled. Podle ní je vzhled pro určování toho, zda je někdo cizinec či není, to nejpodstatnější. Do hovoru se vložil druhý vyučující, který také řekl, že podle vzhledu se lehce pozná, odkud člověk je. Snadno se rozeznají Angličané i Němci, a ještě snadněji Afričané či Číňané.

Jedna studentka řekla, že má cizince ráda. Především zahraniční studenty a studentky, protože jsou daleko přátelštější než Češi. Člověka hned přijmou mezi sebe, nejsou namyšlení. Jejich pozitivní postoj je prý dán tím, že jsou zde, protože sami chtějí.

9.1.2 Odpolední výuka španělštiny

Edmond vyučuje každý týden španělštinu na základní sportovní škole v rámci dobrovolného odpoledního kroužku. Má dvě skupiny žáků. V první skupině bylo pět dívek a dva chlapci ze sedmé třídy. Tito žáci mají španělštinu teprve od září tohoto školního roku. Ve druhé skupině bylo pět dívek z 9. třídy, které mají španělštinu již druhým rokem.

Při příchodu do třídy Edmond žáky pozdravil a zeptal se jich, jak se mají. Jeden žák se Edmonda začal hned ptát, zda den před tím viděl fotbal a zda byl na demonstraci. Na první hodině byli žáci nepozorní, povídali si. Jeden z nich dokonce chodil po třídě a hledal křídou, aby jí mohl házet po spolužačce. Druhá hodina byla klidná, dívky dávaly pozor.

9.1.2.1 Čtyři dívky z prvního kurzu

Před první hodinou španělštiny nevěděly, že je bude učit cizinec. Když ho uviděly poprvé, musely se smát. Přišel jim vtipný především tím, jak mluví česky. Jedna dívka řekla, že nevěděla, kdo je bude učit, ale čekala, že to bude cizinec. Když Edmond poprvé přišel, měl kravatu a byl takový slavnostní. (Edmond k tomu později dodal, že kravatu nikdy neměl). Říká: „Ani jsem se ho nelekla.“ To, že je cizinec, poznají hned podle jeho vzhledu, především podle barvy pleti. A když promluví, tak podle jeho přízvuku. Jsou ale rády, že mají na výuku španělštiny rodilého mluvčího, protože lépe mluví španělsky než Čech, a dokáže vše dobře vysvětlit. Nemají s ním žádný problém. Kulturní neporozumění? Žádné. Jen když se v češtině přerekne, tak je to podle nich vtipné. Zajímavé bylo např. jeho vyprávění o tom, jak slaví v Bolívii Velikonoce. Typického Jihoameričana si představují tak, že nosí kožené boty, je opálený, elegantní, hodný, milý a ochotný, ne jako Češi. Odpovídá Edmond jejich představě Jihoameričana? Celkem ano, chodí elegantně oblekaný. Má ale bílé zuby, což by od Jihoameričana nečekaly. Edmond se podle nich od českých učitelů liší tím, že na ně během výuky nekřičí a není agresivní. Na rozdíl od nich je přátelský. Jiný český učitel (muž) by se jich také nezeptal na to, jak se mají. Má přízvuk.

9.1.2.2 Petr

Nevěděl, že je bude učit cizinec. Nejprve si o Edmondovi myslel, že je Španěl. Že je cizinec, pozná podle jeho pleti a podle jeho celkového vzhledu, který se liší od evropského (i španělského) je totiž menší a silnější. S Edmondem si často povídá o politické situaci v Bolívii a o tamní přírodě, protože ho to zajímá. Od českých učitelů se prý Edmond liší tím, že na žáky nekřičí, když mu něco vadí, usměje se a jen řekne, ať toho nechají. S českými učiteli se také nedá mluvit, kdežto s Edmondem ano. Češi látku možná nejprve více vysvětlí, ale Edmond zase umí lépe španělsky.

9.1.2.3 Pět dívek z druhého kurzu

To, že Edmond pochází odjinud, poznají podle jeho odlišné barvy pleti, výslovnosti, a toho že celkově vypadá jinak. Jedna dívka uvedla, že jinak chodí a také se jinak směje. Podle

nich je roztomilý a sympatický. Občas jim nerozumí, když se něčemu smějí, a to jim je ho potom líto. Podle nich typický Jihoameričan nosí dredy, vypadá exoticky, je opálený a osobnější. Od českých učitelů se liší tím, že je kamarádštější a dává žákům při hodině více prostoru. Žáci také musí chtít sami něco dělat, do ničeho je nenutí. Ostatní učitelé jsou neosobní. Sami ale říkají, že jeho přístup je možná dán tím, že neučí celou třídu. Je hodný a elegantní. Má jiný styl komunikování - snaží se navázat osobnější kontakt, při komunikaci přijde k člověku na bližší vzdálenost.

9.1.2.4 *Vrátný ve škole*

Pan vrátný, Edmonda moc nezná. Do kontaktu se s ním dostane jen jednou týdně při předávání klíčů od třídy. Podle jeho vzhledu odhadl, že je Španěl. Na otázku: „*Co Vás napadne, když ho vidíte?*“, odpověděl: „*Že snad není terorista*“ (smích) „*Vnímáte nějaké odlišnosti mezi ním a ostatními, kterým dáváte klíče?*“ „*No ano, tak určitě vzhled, a že má možná přátelštější výraz než ostatní.*“

9.1.3 **Fotbal**

Fotbal se hrál v areálu vysoké školy. Týmy byly sestaveny ze studentů a zaměstnanců školy a z jejich kamarádů. Někteří Edmonda znají již déle, někteří ho potkávají jen na fotbale, jeden člověk ho dnes viděl poprvé. Mezi hráči byl i jeden Afričan.

9.1.3.1 *Fotbalista 1.*

Edmonda zná již déle, protože u něj psal závěrečnou práci. Vnímá ho sice jako cizince, ale ne tak úplně, označil by ho jako „*náš cizinec*“, protože už je hodně naturalizovaný. Jeho odlišnost si uvědomuje především z jeho vzhledu a někdy během fotbalu podle jeho chování, kdy se projevuje jeho větší temperament. Ale někteří Češi se také tak chovají. Jinak si jeho odlišnost neuvědomuje. Dřív s ním mluvil hodně o Bolívii, a proto ho možná vnímá stále jako cizince. Říká, že je dobře, že je jiný.

9.1.3.2 *Fotbalista 2.*

Edmonda zná jen z fotbalu. Podle něj je nejdůležitější, že se vzájemně dorozumí, že mluví stejným jazykem, a na ostatních věcech (jako že se třeba liší vzhledově) mu nezáleží.

9.2 Jak vše vnímá Edmond?

9.2.1 Rozhovor

Dají ti někdy studenti najevo, že nejsi Čech, ale že jsi cizinec?

„Možná někdy, ale vycházím z toho, že když je nějaká skupina, tak vždy mě bude někdo podporovat a někdo ne. Ale celkově, když se na to podívám, tak pro mě je to příjemný, je toho více pozitivnějšího než negativnějšího. Určitě je někdo, kdo mě nechce vidět, nenávidí mě nebo tak, určitě, já neříkám, že ne. Ale někdy mi může někdo závidět to, že jsem cizinec, že dělám na univerzitě, a že když pojedu teď za dva měsíce domů, že mi cestu zaplatí moje práce, protože tam pojedu pracovně. Někdo říká, proč tam jedu pracovně, když tam bydlím, prostě to trochu závidí. Pracovně často cestuji do ciziny, kde zastupuji svojí univerzitu, a jednou se stalo, že se někomu nelíbilo, že jedu zrovna já. Ten člověk se ptal, proč jedu zrovna já, a ne někdo jiný. Asi si myslel, že českou univerzitu by měl reprezentovat Čech. Ale já jsem tam nejen tlumočil, ale zároveň jsem to i organizoval. Všichni mě brali na stejné úrovni, respektovali mě. Může se stát, že ve škole na jedné straně někdo říká, proč tam učí, ale na jiné straně někdo říká: to je člověk na dobrém místě. Vždycky budou protiklady. Jestli převažuje tahle strana nebo tahle strana to už těžko říct... ale momentálně, buď je to v rovnováze nebo spíš je to pro mě teď příznivé.“

Prostě chceš říct, že takhle je to všech vztazích.

„Ano. Některý lidi můžou říct, Edmond tady už nemusí být, ale vedení univerzity ví, co dělám a proč. Ví, proč mě tam mají. Kdyby věděli, že na to nemám, tak mě nenechají dodělat postgraduální studium. Když jsem to obhajoval, tak tam bylo plno lidí, které ani neznám. Někteří říkali, že je to dobré a někteří, že ne. Ale to je normální.“

Jsou nějaké situace, v kterých si uvědomuješ, že sem pořád ještě nepatříš?

Ne, že sem nepatřím, z toho důvodu.... je to komplikované. Ne, že si říkám, že sem nepatřím, protože jsem takový. Já si docela myslím, že jsem kultivovaný člověk. To je jedno, ale druhá věc, že česká společnost je uzavřená, nedovolí, aby se někdo do této společnosti dostal, nepřijímá cizince. Ale teď pomalu s EU se společnost začíná otevírat, je tu více cizinců a cizinci tu budou pomalu převládat. Když jsem přijel, tak jsem viděl v Praze více Čechů než cizinců a dnes je to naopak. Čech je v Praze jako turista. Jdou sem cizinci, usazují se tady, zakládají rodiny. A za deset, patnáct, dvacet let, ne cizinci se budou muset přizpůsobit Čechům, ale Češi cizincům. Ale to je normální jev. Když jsem se přistěhoval a bydlel na

koleji, nikdo se mnou nemluvil, ani mě nevnímali, žádný pozdrav. Češi jsou takoví. Když jsem je pozdravil, tak neodpovídali, ale říkal jsem si, Češi jsou takoví. Druhý den: „Dobry den“ „...“ . Třetí den „Dobry den“ „...“ . Nic, „Pani, já jsem vás pozdravil“, „Hm, hm, dobry den“. Čtvrtý den „Dobry den“ „Dobry den“ . Postupně se seznamuješ a oni sami si uvědomí, že je slušnost odpovědět. Nemůžeš jim říkat „Ahoj, jak se máš“ . Ale jen „Dobry den“ Ale to už jsem věděl, protože i Češi například v paneláku se sousedem komunikují, ale když už je o 3, 4, 5 dveří dál, tak už ne. Samozřejmě s cizinci je to ještě těžší.

Ze začátku (jako když přijel) tak když jsem si v autobuse k němu sedl, tak někteří lidé byli takoví neklidní jakoby, já nevím. Nebo jedenkrát taky nějaká babička nemohla nastoupit do autobusu „Pani já vám pomůžu“ „Ne, co mi chcete, vy mi chcete něco ukrást“ Ale možná mají špatné zkušenosti s cizinci.

Ale doba se mění, víc Čechů cestuje do ciziny, a když se vrací: „nenene tak to není“ (jako že vidí, že je to jinak) Třeba konkrétně já mám moc kamarádů Čechů, kteří cestovali třeba do Jižní Ameriky, do Peru nebo Bolívie, a tak pak říkají, že je to jinak. Třeba v televizi teď byl dokument o Bolívii, tak jsem se koukal, ale byla to spíš taková negativní reklama. Protože ukazovali spíš to negativní, chudobu, jak lidé žijí v rozpadlých domech. Ano máme to, je to pravda, ale když pojedíš do Bolívie a ukazuješ město... ale když třeba někdo přijede do Prahy tak mu taky ukazuješ Karlův most a ne třeba rozpadlé domy na Žižkově a tak. Takže ukazuješ to nejlepší, ale když cestuješ do ciziny, tak ukazují to nejhorší. A to má vliv na chování k cizincům. Ale když kamarádíme s někým kulturním, tak ten ví, jak to funguje a potom žádné problémy. Jsou lidi, kteří se zajímají, ale jsou lidi, kteří ani neví, kde je Bolívie. Lidi, kteří o tom moc nevědí, o tom povídají, a to má ten vliv na pohled.“

A teď se ti nestává, že by se lidi v autobuse k tobě chovali nějak divně?

„Ne, možná někdy, ale spíš jsou to ty starý lidi. Mladí lidi chtějí cestovat, chtějí poznat svět, a když se vrátí, mají jiné myšlenky a jiný pohled na cizince. Typický příklad, měl jsem kamarády, řekl jsem, že pojedou do Bolívie, a oni, že mimochodem také pojedou do Bolívie, a že mě přijdou navštívit. Já řekl: Ok, budu rád. Ale jenže říkám chcete nějaký kontakt? Nenene, dobrý, mi prostě jen tak přijedeme. Nechtěli telefony, prý mi řekli, že mají a tak. Nechtěli můj kontakt. Pak jsem se dozvěděl, nechtěli abych se na ně připravil, chtěli vidět, jak žiju nebo tak. Potom, když letěli, tak měli mojí fotku a potom řekli: přijedeme do toho města, půjdeme na náměstí, ukážeme fotku a řekneme: To je Edmond, znáte ho? Třeba zaplatíme a oni nás k němu dovedou, říkají támhle bydlí. Ale jenom když koukali z letadla, normální

město jako Praha a říkali si jestli mi ho vůbec najdeme. Uměli jenom trochu anglicky. Chtěli do hotelu a taxikář si řekl, cizinci mají hodně peněz a zavezl je do nejdražšího hotelu, kde zaplatili sto dolarů za postel. Měli kontakt ještě na jednoho Bolívijce, který studoval v Praze, a ten je ke mně dovedl. Mysleli si, že my v Bolívii nemáme nic. Samozřejmě že jsou lidi chudobný, kteří nemají nic, ale na druhé straně někteří mají vily. A to je ta negativní reklama. Sice si řeknu, proč jim ukazovat, co mají v Praze, ukážu jim, co nevidí každý den. Půjdeme na tržiště, kde je všechno a oni koukali. Chtěli si koupit nějaké ryby, tak jsme šli tam, kde mají ryby, ale oni říkali, já bych tady nekoupil, tady to není čistý, mouchy a tak. A oni mysleli, že právě máme jenom to. Tak jsem říkal, ok, teďka půjdeme někam jinam a můžete si koupit tam. A oni koukali, tam to bylo luxusní a čistý, protože tam je to jen pro bohaté lidi, ale tady nechtěli koupit, protože jim to přišlo drahé. Pak zaplatili a někdo přišel, že jim odnese tašky a oni koukali a říkali jo...mno (jako otráveně). Bohatí lidi v Bolívii žijou líp než tady ti bohatí. Mají domky jaké ukazují v těch telenovelách. Samozřejmě to je dvacet procent a sedmdesát osmdesát procent žije v chudobě, to je logické. Proto říkám i to je pravda, ale ty informace tady dělají negativní reklamu.“

Myslíš si, že když jsi tady a pak jedeš do Bolívie, tak se třeba chováš jinak?

„Nene. Já třeba osobně se snadno přizpůsobím. Můžu se bavit s každým. Když jedu domu do Bolívie, tak ani nikdo neví, co tady dělám.“

Podle čeho si podle tebe ostatní lidé řeknou, že nejsi odtud? Co je vede k tomu, že si řeknou, ten není odtud. Nebo jestli lidi soudí opravdu jen podle vzhledu?

„Jsou dvě skupiny lidí, jedni jsou v pohodě a někteří se nebaví, nebo nechtěj někam jít, protože co by řekli rodiče... Je to o lidech. Dřív jsem měl kamarádku, která se s námi (cizinci) normálně kamarádila a chodila často s námi do hospody a tak. Jednou měla její sestra svatbu a my řekli, tak my přijdem, něco jí přinesem. Ale ona nechtěla. Nechtěla nás pozvat z důvodu, co by tomu řekli rodiče a sousedi, řekli by si, že kamarádí s cizincema. Ale vždyť ona kamarádila s cizincema. Mohla by klidně říct, ne, to je jen pro rodinu, ale ona řekla, že by si mohli myslet, že kamarádí s cizincema. Hrála na dvě strany, bylo to pokrytectví. To je důkaz jak lidi se chovají.“

Máš tady nějaké kamarády?

Já mám třeba hodně kamarádů Čechů, ale nebavíme se o mých problémech, můžeme jít na pivo a bavit se obecných věcech.

Máš tady nějakého opravdového kamaráda, kterému můžeš říct o problémech?

Ano, ale je to taky Bolívijec. Možná jednoho, ale ten je daleko a nebo Lucka (spolupracovnice), té taky můžu něco říct.

Cítíš, nějaký sociální tlak, že když jsi tady, tak že se máš chovat nějakým jiným způsobem než na jaký jsi zvyklý?

„Ne. Třeba v jídelně si salát zamíchám do normální jídla, protože tak se to u nás dělá, ale mám rád i česká jídla. Někdo mě bude nutit, abych jedl takto a někdo ne. Myslím si, že jsem kultivovaný, nedělám bordel, nemám důvod, aby mě společnost držela stranou. Proto ten tlak asi necítím, nevím. A také bych se nenechal. Ale kdy se nechovám tady jak v Bolívii, například v hospodě neodleji trochu piva na zem, to se u nás dělá, neodhazuji zde papírky na zem na ulici. Zachovávám zdejší normy. Zvykl jsem si chovat se mezi Čechy odtažitěji. Například na diskotéce mezi Latinoameričany můžu být víc uvolněnější, můžu si z nich dělat legraci, a je to v pohodě, ale Češi se hned urazí. U nás, hned jak se dva lidi poznají, tak se domlouvají, že půjdou spolu na pivo nebo hrát fotbal, ale tady ne. Musíš se nejdřív s tím člověk víc seznámit a teprve potom se s ním můžeš na takových věcech domlouvat.“

Setkal jsi se někdy s reakcí, že když se třeba tvoji kamarádi baví o něčem, tak si řeknou, no jo, ty tomu nemůžeš rozumět, protože nejsi odtud.

„Může se stát. Stalo se, že třeba nerozumím i českým vtipům. Třeba v hospodě, nerozumím třeba kvůli češtině, nebo kvůli významu.“

A řeknou to pohrdlivě, nebo normálně?

„Jak kdo, to záleží na lidech, nic si z toho nedělám.“

Když jsi sem jel, věděl jsi, že Češi jsou takový uzavření?

„Ne to jsem nevěděl. V Bolívii by se cizinců hned ptali: co tady děláte, odkud jste? Ale tady ne. Učitel češtiny nám řekl, můžete chodit do hospody a tam se bavit s lidma a učit se tak česky. Ale když jsme přišli: Dobrý den, můžeme si tady sednout? Jo (nevrle) A pane, co děláte? Co je vám do toho! Většinou se chovali odmítavě. Pochopil jsem, že jsou takoví. Ale na Moravě, tam jsou úplně jiní lidi, otevřenější a přátelštější jako Latinoameričané. Proto mám Moraváky v oblibě. Před školou si tam často hrály děti, a tak jsme se chodili bavit s nimi. Ty byly otevřené, zajímaly se o Bolívii. Chodili jsme na procházky a oni nám ochotně vše ukazovaly a vysvětlovaly.“

Jaká vidíš pozitiva a negativa toho, že jsi cizincem?

„V restauraci mě někdy číšníci hned vítají s velkým úsměvem, protože si asi říkají, že jsem cizinec a mám hodně peněz. Někdy je to prostě pozitivní a někdy negativní být cizincem. Jednou jsem byl na nějaké výstavě a jeden pavilon byl přístupný jen manažerům, ale s kamarádem jsme si řekli, že se tam zkusíme dostat. Normálně jsme se usmáli na ochranku u dveří a prošli. Dostali jsme tašky s dárky. Pak nám ostatní kamarádi řekli, že nás tam pustili jen proto, že jsme cizinci. Když jdu k doktorovi, tak v čekárně všichni koukají a myslí si, co mám asi za nakažlivou nemoc. Jednou přišla sestřička a nevrle říká: Co chcete? Pak se podívala do karty a vidí: 'Vy jste učitel na vysoké škole! Dobrý den. Pojd'te za paní doktorkou.' A byla hned milá.

Jednou při fotbale jsem si vyvrkl kotník a jel jsem rovnou do Vojenské nemocnice, protože tam jsou nejlepší. Byli moc ochotní, vyšli mi vstříc, i když jsem nechtěl sádku, protože jsem měl jet za pár dní do Bolívie. Když jsem se o tom pak bavil s jedním kamarádem, který tam byl s rukou, tak se ptal, kolik jsem zaplatil a záviděl, že jsem nic neplatil.

Jednou se mi stalo, že mě s kamarády z Bolívie nechtěli pustit na diskotéku. Ochranka si totiž myslela, že jsme Romové a říkali: „Vy nám tady kradete.“ Nikdy před tím, jsme tam ale nebyli. Nehádali jsme se s nima, neukazovali jim doklady, že nejsme Romové, ale Bolívijci, a šli jsme raději jinam.“

Cítíš se být Čechem nebo Bolívijcem?

„Trvám si na tom, že jsem Bolívijec. Umím se sice přizpůsobit, ale neasimiluji se, udržuji si vlastní identitu. Pokud jsem v Bolívii, tak tam je ještě důležité z jakého pocházím regionu. Ale tady pokud se mě někdo zeptá odkud jsem, tak řeknu, že jsem Bolívijec, nebo často řeknu jen, že jsem Latinoameričan.“

9.2.2 Poznámky z rozhovorů

Má zde povolení k trvalému pobytu, ale české občanství nemá. Mohl by si o něj požádat, ale neudělal to. Dříve mohl cestovat do jiných zemí bez problémů, ale od 1.4. 2007 potřebuje vízum. Pokud si chce vyřídit něco jako bolívijský občan, musí cestovat až do Vídně, kde je nejbližší bolívijské velvyslanectví.

Edmond má rád české pivo. Českou hudbu poslouchá pouze občas. Ve fotbale fandí Spartě. Je to z toho důvodu, že 90% mužů v Bolívii fandí nějakému týmu, a když sem přijel,

říkal si, že se do fandění musí zapojit i zde. Vybral si Spartu, protože má známé jméno a je úspěšná.

Podle Edmonda jsou Češi hodně uzavření. Jejich pohled na cizince se pomalu mění, což je způsobeno tím, že sami hodně cestují a poznávají svět. Na začátku jeho pobytu zde to bylo jiné. Především starší lidé neměli rádi, když si vedle nich sedl, byli takoví neklidní. To se už dnes nestává, dnes si ho lidé moc nevšímají.

Ve škole se cítí dobře. Profesori ho berou jako sobě rovného. Tento rok má asi sedmdesát až osmdesát studentů. Mezi nimi má asi patnáct kamarádů, což je pro něj úspěch. Podniká s nimi různé věci - chodí na pivo, hraje fotbal. Necítí se nějak „ustraněně“ nebo jako cizinec. S lidmi, s kterými je v kontaktu se cítí dobře. Zdůrazňuje, že je normální, že s některými lidmi se pohádáme a necítíme se s nimi dobře, a s jinými zase ano. To se vyskytuje všude, nezáleží na tom, zda je v České republice či v Bolívii.

Potkají-li se dva lidé z různých kultur, musí si uvědomit, že každý pochází odjinud a proto se např. jinak chová a má v chování jiné hranice, musí to navzájem respektovat, jen pak je vše v pořádku.

Je rozdíl mezi cizinci, kteří zde studují a vedou si dobře, nebo jsou pracovníci mezinárodních firem a těmi, kteří zde pracují např. jako dělníci. Ti první si na Čechy nestěžují, jsou vzdělaní a kulturní a nemají problém. Ti druzí, kteří jsou méně vzdělaní, se často nesnaží pochopit místní lidi, nesnaží se „asimilovat“ nové zvyky. Z jejich neochoty respektovat nové prostředí vznikají jejich problémy. Pokud Edmondovi někdo řekne v negativním smyslu „nojo, ty jsi Bolívijec“, Edmond odejde, neútočí na toho člověka, mávne jen rukou a řekne si, že to ten člověk nezná a neví. Podle něj je také i více nepochopení ze strany Čechů, s nižším vzděláním.

V ČR je na rozdíl od jiných zemí, např. Německa, stále málo cizinců. Nemáme zde pro ně programy, neumíme s nimi pracovat. Máme zde především Romy, ale neumíme s nimi vycházet.

O dětech cizinců, kteří zde chodí do školy, se často předpokládá, že budou hloupé. Proto je např. učitelé prověřují dvakrát až třikrát, než opravdu uznají, že jsou dobří. Ale Čechy prověřují jen jednou.

Obecně Edmond říká, ale vztahuje to i na sebe: „Když se zde nějakému cizinci daří, tak si lidé řeknou „no dobrý...“, ale když se mu nedaří, nebo když něco neudělá správně, jsou

třeba i rádi a řeknou si „to je logické, že se mu nedaří, vždyť je cizinec.“ V myšlení zdejších lidí tady existuje ambivalence: když cizinec dostane v práci nějaký projekt, lidé si řeknou, že to dostal jen proto, že je cizinec. Když projekt nedostane, tak si řeknou, že to nedostal, protože je cizinec a neumí to. Někdy mám pocit, že si lidé myslí, že se mi něco povedlo, nebo že jsem něco dostal jen proto, že jsem cizinec. Ale když něco zkazím, tak si lidé myslí, že jsem to zkazil a že se mi to nepovedlo také proto, že jsem cizinec. Před tím, než jsem dokončoval postgraduální studium, tak mi kamarádi, ale ne profesori, jen kamarádi mimo školu, a studenti říkali, že to dostanu, protože jsem cizinec, a těm to dávají, protože stejně odjedou a tak je to jedno. Ale podle mě, to rozhodně tak není. Myslím si, že jsem to dostal, protože jsem něco dokázal. Komise byla složena z lidí, kteří mě neznali, byli tedy neutrální a posuzovali pouze kvalitu práce a výsledky mých výzkumů. Když bude člověk ze sebe něco dávat, tak ho společnost přijme a uzná ho, tak to funguje. Když člověk nic nebude dělat, tak ho ostatní nepřijmou, neuznají.“

Budoucnost

Co bude dělat v budoucnu, zatím neví. Uvidí podle možností. Dosud to bylo také tak, zůstal tu, protože mu nabídli možnost udělat si postgraduální studium. Učit ho baví, ale finančně to moc dobré není. Říká, že může dělat cokoli, že se rychle učí. Sice se mu někdy stýská po kamarádech a rodině v Bolívii, ale teď má už kamarády i tady. Nechce proto úplně odejít zpět do Bolívie a sem jezdit jen jako turista. Udržuje si sice identitu Bolívijsce, ale velkou část života je tady, a Česká republika se pro něj postupně stává druhým domovem. Nechce se mu proto z Čech úplně odejít.

České jídlo

Přes týden jí ve školní menze. České jídlo mu ale příliš nevyhovuje, protože je moc mastné a hlavně jeho příprava trvá dlouho. Má rád například guláš nebo kachnu se zelím a knedlíky. Má také rád italskou kuchyni. Jí rád to, co mu chutná, a co není náročné na přípravu. V Bolívii je jídlo více pestré, například člověk dostane rýži i brambory, omáčku a k tomu salát. Bolívijské jídlo obsahuje celkově více zeleniny, a to mu zde chybí.

10. Projekt bakalářské práce

Předpokládaný název práce:

Všední den „cizince“: ustavování cizinectví v každodenních interakcích.

Teze:

To, jak vnímáme sami sebe, záleží především na tom, jak nás vnímají při každodenní interakci ostatní lidé, tedy jak se k nám ostatní chovají, a jak na nás reagují. V tomto ohledu je pak naše *osobní identita* vždy identitou *sociální*. Při těchto interakcích se utváří a proměňují jak naše pozice ve společnosti: jednou jsme spíše ženami či muži, jednou zase studenty nebo zaměstnanci, tak se proměňují i tato kategorie samotné (ženami či muži, studenty či zaměstnanci můžeme být/ jsme vždy vícero různými způsoby).

Ve své práci se chci soustředit na to, jak je během jednoho všedního dne vybraného „cizince“ jeho cizinectví ustavováno. Vycházím z předpokladu, že cizinectví je status, který jedinci připíše společnost na základě toho, že daného jedince považuje za cizince, tedy za někoho, kdo se určitým způsobem liší od zbytku populace. Stejně tak je ale také cizinectví kontextuálně aktivně jednáno a předváděno i jeho samotným nositelem. To že jsme někde cizincem, si uvědomíme právě podle toho, jak s námi ostatní jednají, a jestli nám dávají najevo, že pocházíme odjinud, a že do dané společnosti nepatříme, nebo se od ní lišíme.

Ve své práci bych se proto chtěla zaměřit na to, jak se tento status cizince vytváří a reprodukuje během obyčejné dne. Jak si jedinec na základě interakce s ostatními členy společnosti uvědomuje svojí odlišnost a cizost – a jak si ji uvědomuje jeho okolí, a zda to nějak ovlivňuje jeho vlastní chování a reakce.

Struktura:

Práce bude nejspíše rozdělena na dvě části. V první části se budu na základě dostupné literatury zabývat obecnými teoretickými a metodologickými východisky a souvislostmi performance cizinectví. Druhá část představí vlastní terénní sondu a její analýzu.

Metoda:

Data získám etnografickým pozorováním jednoho obyčejného dne vybraného cizince/ cizinky. Budu tedy pozorovat jak jeho/ její reakce při každodenních situacích, tak reakce

ostatních lidí, s kterými se během dne setká: doma, cestou do práce, na pracovišti, během trávení volného času...). Údaje získané touto etnografií všedního dne rozšířím o informace získané následnými výzkumnými rozhovory s pozorovaným cizincem/ pozorovanou cizinkou, popř. jeho okolím a o mé vlastní interpretace jednotlivých situací zaznamenaných během onoho společně prožitého dne.

To, jakého cizince/ cizinku si pro své zkoumání zvolím, může významně ovlivnit výsledek. Pokud zvolím člověka, který se svým vzhledem podobá Středo-Evropanovi, tak se může stát, že ho lidé při setkání (např. v metru) jako cizince nebudou vnímat. Pokud ale zvolím člověka tmavší pleti, u kterého je na první pohled vidět, že pochází z jiného prostředí, tak výsledek pozorování může být daleko výraznější a jasnější. Proto bych radši pracovala s člověkem tmavší pleti.

Doufám, že se mi podaří navázat kontakt s vhodným cizincem/cizinkou v rámci projektu koordinovaných dvojic od OPU, který tímto způsobem pomáhá cizincům (především azylantů) začlenit se do nové společnosti a orientovat se v ní.

Literatura a prameny:

Barša, Pavel. 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: CDK.

Cousseyová, Mary. 2000. *Rámec integrační politiky*. Rada Evropy.

Horáková, M. 1996. *Problémy integrace etnických menšin spojené s integrací*. Praha:

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Mitchell, D. 1995. *There 's No Such Thing as Culture*. Transactions of the Institut of British Geographers, New series 20(1).

Niessen, J. 2000. *Rozmanitost a soudržnost. Nové úkoly v oblasti integrace imigrantů a menšin*. Rada Evropy.

Schuetz, Alfred. 1944. „The Stranger.“ *American Journal of Sociology* 49(6).

Šišková, Tatjana. 2001. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.

Příručka o integraci. 2005. Praha: Ministerstvo práce i sociálních věcí.